

21. Пашеня В. Н. Крымская область в советский период (1946 – 1991 гг.) / В. Н. Пашеня. – Симферополь: ДИАЙПИ, 2008. – 520 с.
22. Полян П. М. Не по своей воле...История и география принудительных миграций в СССР [электронный ресурс] / П. М. Полян. – М.: О. Г. И. Мемориал, 2001. – режим доступа: <http://www.chechen.org/171-ne-po-svoejj-vole-pavel-poljan.ht>.
23. Рудніцька Т. М. Соціальна динаміка етнічних спільнот України: загальнонаціональні тенденції і регіональні особливості: Автореф. дис...док. соц. наук: 22.00.03. Інститут соціології НАН України. – К., 1996. – 41 с.
24. Суботіна І. В. Динаміка чисельності населення Криму в 1959-2001 рр. (за матеріалами загальних переписів населення) / Культура народів Причорномор'я. – 2011, - № 198. – С. 57-60.
25. Сергійчук В. С. Формування й сучасний стан українського етносу Криму / В. С. Сергійчук // Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність. – К.: Головна спец. ред. літературного мовлення нац. меншин України, 2001. – Розд. 3. – С. 310-318.
26. Тюркские народы Крыма: Караимы. Крымские татары. Крымчаки / под ред. С. Я. Козлова, Л. В. Чижовой. – М.: Наука, 1994. – 459 с.
27. Тимченко С. М. Українське село: проблеми етносоціальних змін. 1959-1989 / С. М. Тимченко. – Запоріжжя: ЗДУ, 1995, – 194 с.
28. Федорова Н. В. Динаміка етноконтактного зонирования Крыма (период 1926-1989) / Н. В. Федорова // Культура народів Причорномор'я. – 1994. - № 6. – С. 67-68.

SUMMARY

In article some aspects of ethnosocial development Crimea's urban ethnic communities are considered. Migration and urbanization are allocated as the basic socio-economic factors which have affected evolution of ethnosocial characteristics city ethnic generality. Migration and an urbanization are allocated as the basic socio-economic factors which have influenced on evolution of ethnosocial characteristics urban ethnic communities.

К. М. СКВОРЦОВА

ГЕНЕЗА СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЩАСТЯ

Важливість дослідження феномену щастя диктується тим, що викривлене уявлення про нього може зробити життя людини нещасливим, адже, сучасна людина має досить туманне уявлення про щастя, звичайно як про стан, який їй іноді доводилось переживати, але постійне перебування в якому недосяжне. Певна стандартизація феномену щастя несе в собі небезпеку знецінення особистості, оскільки зникають зусилля людини відшукати умиротворення й радість, що додають її життю таємний, глибинний сенс. Правильне ж усвідомлення складових щастя є однією з передумов досягнення моральної вдоволеності життям, своїм місцем у світі. Із цього випливає, що вивчення уявлень людей про щастя стає нагальною теоретичною проблемою. Важливість її вирішення також пов'язана з природою самого феномену щастя: його невизначеністю, невловимістю, ефемерністю з одного боку, і гостротою й виразністю переживання з іншого. Отже, метою статті є в ході генези соціально-філософського дослідження феномену щастя віднайти вихід з проблемної ситуації задля оптимізації розвитку факторів досягнення щастя людини.

Осягнення аксіологічного сенсу феномену щастя розпадається на ряд розрізнених проблем, викликаних тим, що факт щастя, уявлення про нього, і його цінність не ідентичні, що породжує багатоаспектність і різнорівневість аналізу. В свою чергу, щастя – специфічно людська особливість, а отже, його дослідження присутні в наукових дисциплінах, що розвиваються в рамках антропологічної парадигми: філософії, психології, соціології. При цьому основна увага, починаючи з античності, приділялася феномену щастя в системі етики, але не самому феномену щастя як суттєвої сторони людського буття.

Соціально-філософський аналіз щастя розпочнемо з розмежування в його змісті двох принципово різних за походженням компонентів: по-перше, того, що залежить від самого суб'єкту, визначається мірою його власної активності, й по-друге, того, що від нього не залежить, визначено зовнішніми умовами (долею, обставинами). То щастя, що залежить від людини, отримало назву

чесноти. Саме у зв'язку з розумінням щастя формувались людські уявлення про чесноти та їх філософсько-етичне осмислення. На шляху пошуку відповіді на питання, в чому є досконалість людини, яка веде до щастя, було вироблене поняття моральної досконалості й моральних (етичних) чеснот.

З позиції філософсько-етичного аналізу щастя поряд з питанням про його співвідношення з чеснотою важливе значення мали ще два: чи відноситься щастя до сфери цілей або воно є зверх ціллю, імперативом; чи може бути людина щасливою, якщо її оточення нещасливе. Щастя – ціль діяльності, воно знаходиться в межах можливостей людини. Але варто уявити собі цей стан досягнутим, як життя в формі свідомо-доцільної діяльності виявляється вичерпаною. Отримаємо парадоксальну ситуацію: щастя не можна мислити в якості цілі, що досягається, але й не можна вважати такою. Вихід з неї частіше всього бачать в розділенні різних форм та рівнів щастя – перш за все мова йде про розмежування щастя людського й щастя надлюдського.

В дослідженні феномену щастя звернемось до першоджерел, до філософської спадщини й до праць, що складають основу основ філософської культури людства, – до філософії античності, яка звернена до людини, тому не випадково переважання евдемоністичної орієнтації в пошуках античних мудреців. Крім того, найважливішою особливістю їх рефлексії була установка на розуміння моральності, добродійної поведінки як розумності. Інша характеристика античного світогляду – прагнення до гармонії, що набирало залежно від тих або інших соціокультурних обставин різних форм втілення.

Розуміння ідеї щастя в античній філософії виражено Сократом й складалося в твердженні «щастя – реалізація людиною власної природи» [5, 39]. Філософ бачив специфіку природи людини в розумі й висунув просвітницьку ідею щастя як самопізнання, ототожнював знання й мудрість, стверджуючи, що знання – вища чеснота, що веде до щастя, був переконаний «щасливим може бути тільки справедливий, прекрасний душею; несправедливий, нечестивий, з душею зіпсованою та розбещеною, – жалюгідний та нечесний» [5, 52].

За гедоністичним напрямком, що був заснований Арістиппом, учнем Сократа, щастя є хвилини насолоди, чуттєва радість, задоволення як мотив і мета всієї поведінки людини. Шлях до щастя на думку Арістіппа лежить в досягненні максимального задоволення й уникнення болю. Отже, позиція гедонізму, що була сформована Арістиппом, стала головною мішенню всіх послідовних теорій щастя, які підкреслювали, що задоволення – це пастка, стаючи на шлях задоволення, людина перетворюється в його раба.

Зокрема, питання щастя є центральною проблемою грецької думки. Аристотель у IV ст. до н.е. вперше увів етику щастя як самостійну дисципліну, мета якої – навчити людину як стати добродійною і щасливою. На перших сторінках «Нікомахової етики» Аристотель дає огляд цієї традиції: «Оскільки кожне пізнання і кожний [свідомий] вибір спрямовані до того чи іншого блага, повернімося знову до наших розмірковувань: чого, за нашим визначенням, прагне політика [як вчення про поліс/державу] та що є найвищим з-поміж усіх благ, здійснюваних у вчинках. Стосовно назви погоджуються майже всі, бо і більшість, і люди витончені називають [найвищим благом] щастя і вважають, що за добрим життям та добрими вчинками одразу настає щастя» [1, 24-25]. Аристотель виділяв першу (вищу) евдемонію, яка пов'язана з діаноетичними чеснотами та являє собою щось боже, й другу евдемонію, що пов'язана з етичними чеснотами. Філософ використовує два слова *eudaimonia* та *makarhotes*, різниця між якими пізніше набула термінологічного змісту – «щастя» й «блаженство». Аристотель описав багато необхідних для щастя чеснот (мудрість, розсудливість, мужність, рівність, дотепність, дружелюбність та ін.) й сформулював багато важливих проблем етики щастя. Найважливішим для Аристотеля є щастя особистості, яке складається з благ зовнішніх – пошана, багатство, гарне оточення, вдача; тілесних – краса, здоров'я; внутрішніх – похвальні властивості характеру й інтелекту. Дійсно, евдемонізм (термін «евдемонія» введений Аристотелем) розглядав щастя, як прагнення до повного, стійкого, цілісного блага, щастя як мотив і мета всіх прагнень. При цьому для евдемоністичного щастя обов'язкова наявність зовнішнього чинника, зовнішньої оцінки з боку, тобто даний напрямок, є об'єктивним. Дане положення про об'єктивність евдемонізму підтверджується етимологією слова *eudaimonia*, яке перекладається як «доля людини під заступництвом богів». Під об'єктивністю, в цьому випадку, мається на увазі наявність зовнішнього, божественного чи випадкового фактора, який веде за собою стан щастя.

Платон зауважував, що мудрість зробить людей щасливими. Платон в першу чергу ставить акцент на реалізації і усвідомленні щастя не для індивідуумів, а для суспільства. В жертву суспільній гармонії, яка вважається Платоном реалізованим щастям, повинні приноситися інтереси окремої людини. В ідеалістичній утопії Платона немає місця індивідуальності.

За Конфуцієм добродісна людина – це коли благородний чоловік знаходить задоволення в здійсненні обов'язку, що складається в тому, щоб підтримувати за допомогою традиційних правил-ритуалів згоду в сім'ї та в державі, що відповідає волі Неба; а людина порочна егоїстична – служить власній вигоді, благополуччя її, що стоїть на особисто-природньому началі, є нецінним.

Кініки пов'язували щастя з не менш важливою властивістю людської природи – а саме зі свободою, й абсолютизував даний момент, проголосили, що щастя – це свобода від суспільства й всіх його «умовностей» – від сім'ї, держави, власності і т.д. Кіреніки підкреслювали, що основним й навіть єдиним критерієм щастя є задоволення.

В свою чергу, Епікур навів проти гедонізму такі аргументи «багато задовольень недовговічні й часто супроводжуються стражданнями». Хоча на воротах його «саду» був напис: «Тут задоволення – вище благо», сам Епікур проповідував теорію обмеження задовольень, говорячи, що неможна потурати всім людським бажанням [7, 71]. Разом з тим, неприродні та не необхідні бажання (ті, що пов'язані з владою, багатством, славою) здатні породжувати негативні почуття (такі, як страх й заздрість). Епікур говорив «щастя буває двох родів: найвищим, яке вже можна помножити, та інше, яке допускає як збільшення, так і зменшення насолод; перше притаманне богам, друге – людям». Дане розмежування людського щастя отримало розвиток в релігійно-філософських вченнях, де воно набуло форму розмежування між земним щастям й потойбічним блаженством.

Одночасно з вченням Епікура виникає такий напрям елліністичної думки, як стоїцизм, який мав дві форми – грецьку і римську. Засновником стоїцизму був грецький філософ Зенон, який вбачав вищий сенс людського існування у підпорядкуванні природі, у повному сприйнятті світу. Стоїки довели до логічного кінця одну з основних тенденцій античної філософії, розглядаючи в якості основного факту щастя – внутрішній стан людини. Вони провели різку грань між внутрішнім світом людини, який є непроникним для інших людей, й зовнішніми обставинами її життя, висунувши тезис «нічого зовнішнього не може посприяти на внутрішній світ людини. Головною умовою душевного благополуччя чи щастя, є добродійне життя в злагоді з розумом».

Вище зазначене підводить до висновку про те, що філософська думка даного історичного періоду сформулювала три великих парадокса, пов'язані з прагненням людини до щастя: по-перше, хто хоче бути щасливим, нехай остерегається зовнішніх благ; по-друге, нехай обмежує свої потреби; по-третє, уникає задовольень. Основний напрям розвитку античної філософії пов'язаний з переходом від проголошення влади загального над людиною до ідеї єдності індивіда й держави, що припускає обґрунтування самоцінності людської особи (Сократ, Платон, Аристотель), і, нарешті, до протиставлення людини світу соціального буття, вироблення рецептів для відходу в свій власний, внутрішній світ (епікуреїзм, стоїцизм). Проте зміст стоїчного ідеалу показує, що суб'єктивізм як основа етичної рефлексії вичерпав себе. Починався пошук об'єктивних підстав щастя, який на тривалий час виявився пов'язаним з християнською релігією.

Християнство, спираючись на теорію тісного зв'язку щастя й чесноти, матеріального, висунуло ідею трансцендентного щастя, недосяжного в «земному житті». Щастя – позачасове злиття душі з Богом. Нічого зовнішнього немає значення, тільки за внутрішнім станом визначається щастя. Вища християнська чеснота – це любов до Бога. Чим ближче людина до Бога, тим вона щасливіша. Найвище щастя не залежить від індивідуальних зусиль людини, це божа «благодать», яка зумовлюється любов'ю Бога до людини. Особливе місце в осмисленні питань християнської етики займають два її найяскравіші представники – Августин Блаженний і Тома Аквінський. Для Аврелія Августина (Блаженного) Бог – мета і сенс людського життя є щастя, якого можна досягти тільки через пізнання Бога й випробування душі. Августин стверджує існування трьох головних видів гріха, які він називає похиттю: похить плоті, спрямування до почуттєвих радощів і насолод; похить гордині, жадоба самоствердження на тлі різних видів діяльності; похить очей: це потяг до пізнання, осягнення таємниць природи, дізнання про світ того, про що знає тільки Бог. Всі ці намагання є для Августина грішними, тому що націлюють людський розум і душу на земне, а не на небесне, кличуть його до чуттєвої дійсності, а не до трансцендентного. Християнські

доброчинності, за Августином, – послідовне відкидання язичницьких уявлень про доброчинності [10, 149].

Новий напрям духовного життя, який досяг розквіту в XIII ст., був пов'язаний з раціоналізацією світосприйняття, а його виразником був Тома Аквінський. За Аквінським, найвище людське благо – поєднання людини з Богом, а найвище блаженство – у безпосередньому інтелектуальному спогляданні Бога. Кінцева мета людини – у пізнанні, спогляданні й любові до Бога. Шлях до цієї мети сповнений випробувань, розум веде людину до морального ладу, який виражає Божий закон; розум вказує, як слід себе поводити, щоб прийти до вічного блаженства і щастя. Аквінський відтворив чотири традиційні доброчинності – мудрість, відвагу, помірність і справедливість, й додав ще три християнські – віру, надію, любов. Тома Аквінський менш критично ставиться до потреб людського тіла та пристрастей, ніж Августин Блаженний. Він визнає за людиною можливість прагнення земних радощів. Отже, духовна опозиція в епоху середньовіччя намагалася протиставити офіційній етичній доктрині комплекс ідей, заснований на суб'єктивізмі.

Культура Нового часу формується за умов розвитку буржуазного засобу виробництва та раціоналістичного типу свідомості. Етичні системи Західної Європи XVII ст., епохи зародження раціоналізму, характеризуються складною і суперечливою взаємодією християнського вчення про розумність створеного Богом світу і думкою гуманістичною, яка стверджує доміанти свідомості, перейняті вірою у можливість розумної перебудови світу та його удосконалення; розумово-прагматичним характером самої раціональності з орієнтацією на підприємницький успіх, ділову ініціативу і «здоровий глузд». В цей час Томасом Гоббсом, Джоном Локком, Бенедиктом Спінозою та ін. створювалася одна із значних побудов суспільної думки Нового часу – теорія природного права, відповідно до якої право зумовлюється силою, що визначає суверенітет як особистості, так і держави. Стан держави у світовому співтоваристві подібний до стану громадянина у самій державі: і там, і тут діє не висока мораль, не воля Бога, а тверезий і холодний егоїстичний розрахунок. Як окремі індивіди, так і народи у своїх взаємовідносинах повинні покладатися лише на здорове, природне почуття самозбереження.

Просвітники відродили в новому виді раціоналістичну концепцію щастя як результат власних зусиль людини, й перш за все її інтелектуальних здібностей до пізнання й перетворення світу.

Найвизначнішою постаттю у розвитку європейської етичної думки наприкінці XVIII ст. став І. Кант, який стверджував, що моральні принципи існували набагато раніше емпіричного знання про навколишній світ. І. Кант виразив радикальні сумніви у плідності ідеї щастя для етики, піддавши критиці всю попередню етику й спростував не тільки позицію гедонізму, але й евідемонізм. Він критикує позицію щастя як моральну ціль, адже щастя – це єдина ціль кожної людини й не може бути притаманна людині як моральний обов'язок. Крім того, ця ціль, яка не для всіх є доступною, дуже суб'єктивна й зовсім не пов'язана з чеснотою. Задача людини – бути достойною щастя, тобто виконувати свій обов'язок, що полягає в тому числі в любові до ближнього й сприянні щастя навколишніх. Як носії матеріальності, ми обираємо не щастя, а обов'язок, й ця свобода є досяжною. Тим не менш у роботі «Критика чистого розума» І. Кант трактує щастя як «задоволення наших бажань, екстенсивно, в сенсі їх множинності, інтенсивно, в сенсі їх ступеню, протенсивно, в сенсі їх діяльності» [4, 73]. І. Кант розмежував поняття моралі (чесноти, обов'язку) й щастя, висунувши два основних аргументи: по-перше, хоча щастя в якості вищого блага визнають всі, тим не менш розуміють його по-різному, воно постає як суб'єктивне відчуття й не може стати основою загальності як специфічної ознаки моральності; по-друге, поєднання моралі з щастям створює ілюзію, немов би добродієність людини гарантовано доповнюється її життєвим благополуччям.

А. Шопенгауер пішов далі І.Канта, заявивши ідею щастя обманом чи дурістю. Вчений писав «щастя – це сон жебрака, який бачить себе королем». Життя сповнене страждань, які набагато більше онтологічні, ніж задоволення. Вічним джерелом страждання є несвідома й зла воля. Ненаситність волі – головна причина страждання, але моменти її насичення породжують нудьгу. Вище благо – це остаточне й повне задоволення волі, «але нічого подібного неможна помислити, тому що воля також не може після якого-небудь задоволення перестати вічно бажати заново, як не може час скінчитися и початись» [12, 37].

У XX ст. марксистська філософія, зберігаючи послідовні зв'язки з досвідом попередньої етичної думки, завжди претендувала на принципово новий підхід у вивченні сутності моралі.

Вихідним пунктом своїх міркувань марксизм обрав критику попередників і вже сформованої з класових позицій системи моралі. Марксизм, виступив з ідеєю боротьби за щастя для всього людства, тим не менш негативно відносився до прагнення людини до особистого щастя, що відірване від суспільних цілей, вбачаючи в цьому егоїзм.

Ідея щастя була в нових історичних умовах відроджена утилітаризмом (І. Бентам, Д. С. Міль), який запропонував концепцію щастя, що відродила ідею зв'язку щастя й задоволення. Ціль утилітаризму – найбільше задоволення для найбільшого числа людей. Це достатньо демократична ціль поєднується з мораллю природної людини, яка прагне до простих, але надійних задовольень: дружба, добре ім'я, доброзичливість. Найкоротший шлях до щастя – правильно прийнятий принцип корисності. Таким чином, поняття щастя підміняється поняттям задоволення, вигоди, користі, хоча вони далеко не завжди співпадають (наприклад, шлюб за розрахунком передбачає вигоду, але не включає задоволення від кохання).

В неокласичній філософії ХХ ст. інтерпретують щастя в світі досягнення людиною єдності сутності й існування. Так, наприклад, Т. Парсонс, аналізуючи «типіві перемінні діяльності», фіксує в якості дихотомії співвідношення «досягнутого», тобто «створення в результаті орієнтації на іманентно особистісні характеристики».

Другою важливою особливістю філософського трактування щастя в культурі ХХ ст. є ослаблення (якщо не відмовлення) класичної презумпції, згідно якої щастя є в принципі феноменом, що нерелексується. Згідно класичного розуміння щастя, будь-яка спроба рефлексії над власним щастям як станом переводить суб'єкта в стан аналітики або свідомо розумової соціальної адаптації. Дана установка класики була пов'язана з тим, що в контексті соціального часу феномен щастя трактувався як той, що локалізується тільки безпосередньо в теперішньому, але не в майбутньому або минулому. На відміну від цього, парадигма трактування щастя як екзистенційного феномену органічно включає в себе такий його аспект, як щастя усвідомленого (і в силу цього максимально глибокого) переживання єдності власних сутності й існування, що передбачає рефлексивно-інтроспективний самоаналіз. В цьому контексті щастя трактується як феномен самореалізації особистості, яка відбулася, що передбачає, з одного боку, об'єктивацію внутрішнього потенціалу суб'єкту (комунікативного, когнітивного, творчого і т.д., а в ідеалі – всього спектру можливостей особистості), та з іншого – прийняття (визнання) даної об'єктивації іншими суб'єктами, які можуть бути представлені як персонально індивідуальними суб'єктами, так і абстрактними соціальними групами.

У дослідження феномену щастя звернемось до психологічного напрямку даного історичного періоду. У теорії психоаналізу (З. Фройд, А. Адлер, К.-Г. Юнг, Е. Фромм та ін.) сенс буття і щастя людини осмислено з позицій антигедонізму. З. Фройд змістом свого вчення утвердив морально-етичні імперативи, провідним серед яких постулював, що людина повинна бути щасливою [3, 176].

Відроджуючи ідеї гуманістичної етики, ряд філософів ХХ ст. (Б. Рассел, Е. Фромм) аналізують соціальні й психологічні умови щастя. Б. Рассел, наприклад, вважав, що щастя пов'язане з можливістю самореалізації людини як раціональної, моральної й політичної істоти, виділяючи такі складові щастя, як пізнання, любов й страждання [6, 94]. Е. Фромм, ґрунтуючись на ідеях психоаналізу й філософської ентропії, намагався обґрунтувати сучасність ідеї щастя й складності її здійснення. Головна складність полягає в тому, що сучасній людині нав'язується непродуктивна орієнтація (накопичувальна, споживча, експлуатаційна, ринкова), що створює ілюзорні й збочені форми задоволення її потреб, породжує ірраціональні потреби, які руйнують людину фізично. Щастя, за твердженням Е. Фромма, – це критерій мистецтва жити й показник продуктивності людини, воно є свідомством того, що людина знайшла відповідь на загадку свого існування. Одним з критеріїв продуктивності людини є її здатність до любові [6, 113].

У вітчизняній філософсько-етичній думці пояснення екзистенційного сенсу буття, гуманістичних взаємин, взаєморозуміння найґрунтовніше представлено в працях Г. Сковороди. Філософ накреслює шлях до щастя людини через моральне вдосконалення, духовне просвітлення. У підґрунті щастя, на його думку, лежать душевність, сердечність, простота, скромність, вміння розуміти власні бажання і посідати місце в житті, відповідне внутрішнім здібностям.

В сучасній етиці проблематика щастя розчинена і різноманітних натуралістичних теоріях моралі, в ній немає акцентованих евдемоністичних моральних вчень, проблема щастя не є центральною в етичних дискусіях, що, мабуть, відображає трагізм світовідчуття й суспільного

існування сучасної людини. Себто, бачимо, в працях сучасних філософів не розробляються нові теорії щастя, хоча іноді зустрічаються нове обґрунтування старих доктрин.

Отже, філософи з давніх часів підкреслювали важливість для досягнення щастя душевних якостей самої людини й незалежність його від зовнішніх умов. На протигагу всім філософським тлумаченням щастя переживання щастя більшості людей в технічну еру обмежуються задоволенням власних споживчих устремлінь й матеріальними радощами, при цьому майже ніякої уваги не звертається на убогість існування інших людей. Сучасні дослідники велику увагу приділяють аналізу аномальних явищ в психіці й умовах життя людини, часто зводять етику до психології. Тому можна говорити про загальність сучасних теорій з древніми доктринами.

У багатомісячній історії вивчення феномену щастя можна виділити одну основну дихотомію: «об'єктивне-суб'єктивне» його розуміння. До об'єктивного відноситься епоха Античності, потім, починаючи з ранньохристиянських навчань, поступово починає зміцнюватися суб'єктивне розуміння щастя, яке полягає у відчутті стану щастя, незалежно від зовнішніх факторів. У двоїстості, суб'єктивно-об'єктивну природу феномена щастя закладена його подвійна обумовленість – об'єктивна, буттєва, пов'язана з умовами та обставинами життя людини, і суб'єктивна, пов'язана з внутрішнім світом людини і визначає його сприйняття життя, ставлення до неї, її смислове прийняття. Ця дихотомія переходить з філософії на психологію, де також існують об'єктивний, суб'єктивний підходи до психології щастя, і в останні десятиліття саме психологія намагається знайти спосіб вирішення цієї проблеми, розглядаючи щастя як інтенціональні переживання, синтезуючи розуміння щастя як об'єктивного блага і як суб'єктивного переживання. У філософських освітніх виданнях останнього часу проблемі щастя приділяється мало уваги або не приділяється зовсім, в той час як явища, пов'язані з негативною стороною життя прописані досить докладно. Отже, аналіз даної проблематики складає перспективу наших подальших дослідницьких пошуків.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Аристотель Никомахова етика. Кн. 1 // Сочинения в 4-х т.т. / Аристотель; [ред. В. Ф. Асмус]. – Т. 4. – М.: Мысль, 1983. – С. 24-49.
2. Диоген Лаэртский О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. – М.: Мысль, 1979. – 620 с.
3. Лиз Бурдо, Мишлин Сенжак Большая энциклопедия сущности / Перев. с фр. – М.: ООО Изд-во «София», 2010. – 448 с.
4. Кант И. Критика чистого разума / Пер. с нем. Н. Лосского сверен и отредактирован Ц. Г. Арзаканяном и М. И. Иткиным; Примеч. Ц. Г. Арзаканяна. – М.: Мысль, 1994. – 591 с.
5. Кессиди Ф. Х. Сократ / Ф. Х. Кессиди. – 4. изд., испр. и доп. – СПб.: Алетейя, 2001. – 345 с.
6. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: «Академвидав», 2006. – 424 с.
7. Словарь философских терминов / Научная редакция профессора В. Г. Кузнецова. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 731 с.
8. Соловьева Г. Загадка счастья: опыт философского размышления. Алма-Ата: Жалын, 1983. – 232с.
9. Татаркевич В. О счастье и совершенстве человека. – М.: Наука, 1981. – 257 с.
10. Человек в поисках смысла: Сборник: Пер. с англ. и нем. / Общ. ред. Л. Я. Гозмана и Д. А. Мнонтьева. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.
11. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2004. – 576 с.
12. Шопенгауэр А. Мысли: А. Шопенгауэр. – СПб.: Фолио, 2009 – 256 с.
13. Эпикур Письмо к Менекею // Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. Кн. X. – М.: Наука, 1986. – 176 с.

SUMMARY

The article is dedicated to the historical and philosophical analysis of the happiness phenomenon. During the centuries-old investigation of the happiness phenomenon was worked out one important dichotomy: its objective-subjective understanding.